

ÂYET VE HADİSLERE GÖRE AHLÂK DİN İLİŞKİSİ

According to the Verses and Hadiths Morals Religion Relationship

Erdoğan KÖYÜ*

ÖZ

Bu çalışmada Ahlâk ve Din kavramlarının ilişkisini âyetler ve hadisler muvâcehesinde ele aldık.

Âyetlerde geçen emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i anî'l-münker kavramının asıl gayesinin ferdin ve toplumun güzel ahlâkını oluşturmada büyük rolünün olduğunu ve Peygamberimizin (s.a.s.), güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini, ahlâkının Kur'ân olduğunu, Kur'ân'da emredilenleri yapıp nehiy edilenlerden de kaçtığını, hayatının bütün safhalarına bakıldığında numûnelerinin görülebileceğini vurguladık.

İyi ve kötü ahlâk sâhibi kimselerin ve toplumların yükseliş ve çöküşlerine dair âyetlerden bazı örnekler sunduk. Bu kıssalardan ibret alan fert ve toplumların ise huzur ve güvenin hâkim olacağı bir toplumu ve dünyayı meydana getirebilecekleri sonucu çıkardık.

Âyetlerde Peygamberimizin güzel ahlâk üzere olduğu Allah'a inanan, Ahiret gününe kavuşmayı isteyenler ve Allah'ı çokça zikredenler için usve-i hasene olduğunu dolayısıyla hem bir müslüman hem İslâm Toplumu hem de dünya için numûne-i imtisâl yaşama ile rol model olduğunu misallerle zikrettik.

Ayrıca çalışmamızda Ahlâk ve Değerlerin Dinle ilişkisi ve günümüz insanının din ve ahlâk ilişkisini ele alan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan anket sonuçlarına da yer verdik.

Anahtar Kelimeler: *Din, Ahlâk, Değer, Din ve Ahlâk ilişkisi, Ahlâk ve Değerler Eğitimi Algısı*

ABSTRACT

Morals and religious verses and Hadith of the concepts within the framework of the relationship they have tried to take.

The last expression in verse the concept of the Amr bi al-Maruf Nahyi an al-Munkar the principal goal of good society ethic reveal big role and and the Prophet Muhammad

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, (ekoycu@bartin.edu.tr.)

(p.b.u.h.) good ethics is sent to complete everything that leads him is the Qoran so the word of the Qoran did have escaped from prohibitions. When looking at all stages of his life can be seen examples of what we emphasize.

The good and bad morals and the rise and fall of men and societies we presented some examples of verses. The rise and fall of this society are the members and societies is an example field stories peace and trust will occur as a result of a society and the world helps them judge.

In the verses will be described the Prophet is on good morals, indeed in the Messenger of Allah you have a good example to follow for him who hopes for Allah and Last day and remembers Allah much, example are presented for hence both a Muslim and Islamic society and international life is a role model.

Morals and values are what we do research about the relationship between religion and ethics of modern man of the results of the survey conducted by The Presidency of the religious affairs

Keywords: Religion, Moral, Value, The relationship between Religion and Ethics, Morals and values education perception

AHLÂK KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI

Ahlâk, ha-la-ka kelimesinden türemiş, din, tabiat, seciyye anlamlarına gelir.¹

Ahlâk, insanın yaratılıştan ya da sonra eğitimle kazandığı rûh ve kalp halleri, huylar töre² anlamlarına da gelmektedir.

Ahlâk kelimesinin Osmanlı Türkçesi'nde **Ahlâk-ı Hamîde** (beğenilecek ahlâk nitelikleri) **Ahlâk-ı Hasene** (Güzel huylar), **Ahlâk-ı Redîe**: Kötü ahlâk, **Ahlâk-ı Zemîme**: Yolsuz kötü ahlâk nitelikleri **Gayr-i Ahlâkî** (ahlâksızca) terimlerinin kullanımını yanında (XX. yüzyılda) **Lâahlâk** (ahlâk dışı) şeklinde kullanımları da vardır.³

Ahlâk ile ilgili, ahlâk bilgisine ait, törel anlamında **ahlâkî** kavramı, ahlâk ile ilgili konular anlamında da **Ahlâkiyyât**, ahlâkçılar, ahlâk'a dair kitap yazmış, fikir söylemiş olan Töre Bilimciler için de **Ahlâkiyyûn** terimleri kullanılmıştır.⁴

İngilizce de ise ahlâk kavramıyla ilgili olarak ahlâka uygun ahlâkî anlamında **ethic, ethical, etically** terimleri kullanılmış⁵ **Etic-etically** kavramı ise ideal insan davranışları olarak tanımlamıştır.⁶ Latince ise **mos** kelimesinden türemiş

1 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "Halaka" maddesi, Beyrut, Dâru Sâdır, ts. c.X s.86.

2 Özön, Mustafa Nihat, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, "Ahlâk" maddesi, İstanbul, İnkılap ve Aka Yay., 1983, 3.bs., s.28.

3 Özön, Mustafa Nihat, *age*, s.28.

4 Özön, Mustafa Nihat, *age*, s.28.

5 Redhouse, *English Turkish Dictionary*, "Moral" maddesi, İstanbul, Thiteenth Edition, 1986, s.328.

6 *Macmillian Contemporary Dictionary*, "Moral" maddesi, Abc Kitabevi, İstanbul, 1988, s.660.

davranışlarla ilgili anlamında **moralist** kelimesi kullanılmıştır.⁷ Ahlâka ait, ahlâkî, törel, ahlâksal, iyi ahlâklı, doğru, iyilik veya fenalık yapmaya muktedir, manevî olasılı, maneviyat, manevî güç, moral, ahlâk⁸, iyi ve kötü davranışlar, ideal insanın davranışları veya bunlarla ilgili olan şey anlamında, **moral**, **morale**, **morality** terimleriyle bu işle meşgul olan ve bu hususlar üzerine eserler telif edenler için ise **moralist**, bu işin felsefî boyutta ele alınması için ve *Ahlak İlimi* için **Moral Philosophy** terimleri kullanılmaktadır. **Moral Support** ile manevi destek, **Moral Victory** manevi zafer, **Morality play** kavramıyla da XV ve XVI. Yüzyıllarda karakterlerin erdem ve kötülük gibi ahlâkî değerler ifade edilmiştir.⁹

Arapların İslâm öncesinde ahlâk anlayışının varlığı söz konusu edilmekte olduğu ve ahlâk kelimesine kaynaklarda yer verilmediği ile ilgili şu değerlendirme dikkate değerdir: “Câhiliye şiiiri ve atasözleri, Kur’ân ve Sünnet gibi İslâmî belgelerdir. Bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre Câhiliye Edebiyatı’nda ahlâk kelimesine rastlanmamaktadır. Bu kelimenin tekili olan **hulk** nadiren kullanılmıştır.”¹⁰

Ahlâk kavramı üzerine yapılan genel bir değerlendirme de çok mânîdardır: “Ahlâk kavramı üzerine yapmış olduğumuz incelemeler Beşerî ve Sosyal Bilimlerin yoğun ilgisine mazhar olmuş bir terim olarak Ahlâk kavramına dair tanımlamaların üç ana grupta toplanabileceğini göstermektedir. Birinci grup ahlâk kavramının insan davranışları, yaşam tarzı ve davranışlara dair içsel süreçleri ifade eden karakter veya huy ile benzer tanımlanmasıdır. İkinci gruptakiler ahlâkî; insanın davranışlarını uydurduğu veya onun davranışlarını denetleyen dışsal ilkeler, ölçüler veya toplumsal normlar gibi kavramların içinde bulunduğu bir anlam çerçevesinde gönderme yaparak tanımlamışlardır. Üçüncü gruptaki tanımlamalar ise ahlâkî; ilk iki tanımda belirtilen bireysel ve toplumsal boyutlar üzerine betimleme veya iyileştirme/geliştirme amacıyla yürütülen hem teorik hem de pratik boyutlu bir ilim veya sanat olarak ele almıştır.”¹¹

AHLÂK LİTERATÜRÜ

İslâm Dünyasında Genel Ahlâk konularının yanında Hz. Peygamber’in Ahlâkî konularının da ele alındığı geniş bir Ahlâk Literatürü oluşmuştur. Eser sayısı bakımından İslam Kültür Tarihi’nin en verimli alanlarından biri olan Geleneksel İslam Ahlâkî’nin başta gelen klasiklerinden biri, Mâverdî’nin (ö.450/1058), *Edebu’-d-Dünyâ ve’-d-Din* adlı eseridir.¹² Eser, geniş muhtevâsı, materyal zenginliği, ilmî, fikrî ve edebî üstünlüğü gibi meziyetleri dolayısıyla her devirde ve bütün İslâm

7 *Macmillian Contemporary Dictionary*, s.660.

8 *Macmillian Contemporary Dictionary*, s.660. R. W. Dale (ö.1878): “Dinin olmadığı yerde moralitenin olabileceğini” ifade etmiştir. *Macmillian Contemporary Dictionary* s. 660. Ayrıca Bkz. R. W. Dale *Redhouse*, s. 634.

9 R. W. Dale *age*, s. 635.

10 Çağırıcı, Mustafa, “Ahlâk mad.”, *DİA*, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 1989, c. II, s.1.

11 Kaymakcan, Recep; Meydan Hasan, *Ahlâk Değerler ve Eğitimi*, İstanbul, Dem Yay., II. bs., 2016., s.15-16.

12 Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye tarafından 1987 yılında Beyrut’ta neşredilmiştir. Türkçe’ye Ali Akın tarafından tercüme edilmiş, 1998 yılında Çelik Yayınları tarafından İstanbul’da neşredilmiştir.

Ülkeleri'nde geniş bir ilgiye mazhar olmuştur. Hz. Peygamber'in ahlâkını bütün insanlık için en yüksek hayat ideali olarak gösteren İbn Hazm'ın (ö.438/1046), Dinî ve Felsefî mahiyetteki *el-Ahlâk ve's-Siyer*¹³ muhtevasının önemi yanında edebî bakımdan da büyük bir değer taşır. Ebû Nasr et-Tabersî'nin (ö.548/1153), *Mekârimu'l-Ahlâk*'ı¹⁴ da Hz. Muhammed'in hayatının bütün alanlarına ait tutum ve davranışlarını sergileyen ve onu bir Ahlâk İdeali olarak gösteren en tipik geleneksel ahlâk kitabı örneklerindedir.¹⁵

Arapça yazılmış eserlerin yanında Farsça ve Türkçe eserler de telif edilmiştir. Bunlardan bazılarını zikretmek istiyoruz.

İbnu'l-Mukaffa'nın (ö.142/759) *Kelile ve Dimne* adlı ünlü tercümesi¹⁶, Mübeşşir b. Fâtik'in (ö.487/1094) *Muhtârul-Hikem*'i¹⁷ bu türün en eski ve değerli örneklerindedir. Daha sonra Kâbüsnâme, Siyâsetnâme, Nasîhatnâme, Pendnâme, Fütüvvetnâme gibi klişeleşmiş adlar altında ahlâkî-dinî mahiyette edebî eserlerin, ahlâkî vecizeler, atasözleri, fıkra ve hikâyeler ihtivâ eden irşâd ve mev'iza kitaplarının yazımı aralıksız sürdürülmüştür. İslâm Ahlâk Literatürü ile ilgili birkaç Türkçe bibliyografik çalışma yapılmıştır. Bursalı Mehmet Tâhir'in (ö.1343/1925) *Ahlâk Kitaplarımız*¹⁸, adlı eseri,108 kitap ve yazarları hakkında bilgi verir. Mehmet Ali Aynî (ö.1364/1945), *Türk Ahlakçıları*'nda¹⁹ 10 müellif ve bunların Ahlâk kitaplarını geniş olarak tanıtır. Agâh Sırrı Levend (ö.1398/1978) "*Ümmet Çağında Kitaplarımız*" başlığı altında, İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde yazma veya basılmış nüshalarını tespit ettiği 238 kitabın adı, yazarı, bulunduğu yer, basılmışsa baskı yeri ve tarihi hakkında bilgi vermiştir.²⁰

ÂYET VE HADİSLERE GÖRE AHLÂK DİN İLİŞKİSİ

İslâm Ahlâkî denilince ne kastedildiği ile ilgili tartışmalar bir yana bu husustaki şu değerlendirmelerin isabetli olduğu kanaatindeyiz: "Batılı araştırmacıların çoğu "İslâm Ahlâkî" sözünden, İslâm Âleminde yapılmış olan Ahlâk çalışmalarını kastederken, müslüman araştırmacıların büyük kısmı, özellikle Kur'ân ve Sünnet'in

13 İfâr Riyâd'ın tahkikiyle 2009 yılında Dâru İbn Hazm tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir. *Ahlâk ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi* adıyla Mustafa Çağırıcı tarafından Türkçeye tercüme edilmiş, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından 2012 yılında Ankara'da neşredilmiştir.

14 1893 yılında el-Matbaatu'l-Ezheriyye tarafından Kahire'de neşredilmiştir. Muhyiddin İbn el-Arabî'nin (ö.638/1240) *Mekârimu'l-Ahlâk* adlı eseri ise Vahdetin İnce tarafından Türkçeye tercüme edilmiş,2000 yılında Kıtın Yayınları tarafından neşredilmiştir.

15 Çağırıcı, Mustafa, "Ahlâk" maddesi, c.II, s.3.

16 Mektebetu'r-Risâle, Amman, ts. Farsça'dan Arapça'ya tercüme etmiş olduğu eser tercüme etmiş olduğu en değerli eseridir. Bu eserde hayvanların dilinden söylenmiş birçok hikâye bir araya getirilmiştir. Bu eser aslında Sanskritçe'deki hikâyelerin tercümesinden ibarettir. Bkz. Avci, Necati, *Abdullah b. el-Mukaffâ Hayatı ve Eserleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:5, s. 456.

17 Madrid, 1958. İbn Fâtik'in bu eseri dışında hiçbir eserinin günümüze kadar ulaşmadığı ifade edilmiştir. Bkz. Karlığa, Bekir, "İbn Fâtik" maddesi, *DİA*, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 1999. c. XIX, s. 482.

18 1325 yılında Necmi İstikbal Matbaasında İstanbul'da neşredilmiştir. Sadettin Özdemir tarafından sadeleştirilmiş, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,2009 yılı 1.sayısında (s.161-176) makale olarak yayınlanmıştır.

19 1993 yılında Kitabevi Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilmiştir.

20 Çağırıcı, Mustafa, "Ahlâk" maddesi, c. II, s.3.

ortaya koyduğu ahlâkı anlamaktadırlar. Bu durumda İslâm Ahlâkı ne filozofların -az çok eski Yunan tesirindeki- rasyonel ahlâk düşünceleri; ne mutasavvıfların -az çok yeni Eflatunculuk, Hint, İran tesiri taşıyan-mistik tecrübeleri ne de fukahânın-zaman zaman sırf şekli ve sûrî olmakla itham edilen süpekülatif çalışmalarıdır. Kitap ve Sünnet'in hükümleri ve kanunları, İslâm Ahlâkının esasını teşkil eder. İşaret edilen bütün bu ahlâk nazariyelerinin İslâm Ahlâkı ile alakaları da bu iki temel kaynağın ahlâkî hükümleri ve prensipleri ile uymaları nispetindedir. Ancak müslüman ilim ve fikir adamlarının ahlâk nazariyeleri ve çalışmaları da en azından İslâm ahlâkının yorumlanması, zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlar, karşısında inkişaf ettirilmesi, zenginleştirilmesi ve sistemleştirilmesi bakımından ihmâl edilemez bir kıymet taşır."²¹

İslâm Ahlâkının asıl kaynağı Kur'ân ve onun ışığında oluşan Sünnet'tir. Nitekim Hz. Âişe bir soru münasebetiyle Hz. Peygamber'in ahlâkının "Kur'ân Ahlâkî" olduğunu belirtmiştir.²² Bu sebeple İslâm Ahlâk Düşüncesi Kur'ân ve Sünnet'le başlar. Bu iki kaynak, dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, amelî kurallarını belirlemiş, böylece daha sonra fıkıhçı ve hadisçiler, kelâmcılar mutasavvıflar hatta filozoflar tarafından geliştirilecek olan ahlâk anlayışlarının temelini oluşturmuştur.²³

İslâm Ahlâkçılarının Ahlâk İlminde temel kaynaklarının da Kur'ân ve Sünnet olduğuyla ilgili Mehmet Faruk Bayraktar şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Biliyoruz ki Kur'ân'da doğrudan veya dolaylı olarak ahlâk konularını içeren birçok âyet, Hadis Literatüründe de ahlâk'a dair pek çok hadis vardır. Zira Kur'ân ve Sünnet'te güdülen en temel gaye, insanın yaratıklar içerisindeki farklılığına uygun ahlâkî erdemlerle bezenmesini ve yetkinliğe, kemâle ulaşmasını sağlamaktır. İşte bu temel amaç, İslâm âlimlerince de sürdürülmüştür."²⁴

Şimdi İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Ahlâk Din ilişkisinin nasıl ele alındığı inceleyelim:

1. KUR'ÂN-I KERİM'DE AHLÂK DİN İLİŞKİSİ

Kur'ân-ı Kerim, ihtiva ettiği diğer konular gibi ahlâk konularını da herhangi bir Ahlâk kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte eksiksiz bir ahlâk sistemi oluşturacak zenginlikte nazârî prensipler ve amelî kurallar getirmiştir.²⁵

21 *İslâm ve Toplum (İlmihâl III)*, Ankara, DİB Yay., 2006, c. II, s. 496.

22 Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. Salâtü'l-Müsâfirin, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992. s. 54, 63, 91. Hadisin manasıyla ilgili yorumunda şu ifadeler yer verilmiştir: "Onunla amel eder, O'nun hududunda dururdu. O'nun adabıyla edelenir, O'nun misalleri ve kıssaları üzerinde derinlemesine düşünür,(fibret alır) O'nun tilavetini güzelleştirirdi." bkz. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Câmi Salati'l-Leyl 18, hn. 139. 6. Dipnot.

23 Çağırıcı, Mustafa, "Ahlak mad." c. II, s. 1.

24 Bayraktar Mehmet Faruk, *Son Dönem Osmanlı Ahlâk Terbiyecileri ve Ahlâk Terbiyesi Tartışmalı İlimi Toplantı Bildirileri Açılış Konuşması*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2015, s.12.

25 Çağırıcı, Mustafa, "Ahlak" mad. c.II, s.1.

Çalışmamızın bu bölümünde Ahlâk ve dinin birbiriyle ilişki içinde olduğu toplumların nasıl huzur ve güven temin ettiklerine bu ilişkinin kopuk olduğu toplumların nasıl helâka sürüklendiklerine dair Kur'ân'dan örnekler verilecektir. Bu örneklerin, fert ve toplumun hayatlarında ne derece etkin rol aldığı ve fert ve toplumun ideal toplum olabilmesi için neler yapmasının elzem olduğu ele alınacaktır.

1.1. Kur'ân Ma'rûfu Emreder Münkerden Sakındırır

Kur'ân-ı Kerim, zaman zaman önceki kavimlerin olumlu veya olumsuz yönlerinden ahlâk, tavır, hal ve hareketlerini zikrederek ibret almamızı ve övülen davranışlara yönelmemizi, kötü hal ve hareketlerden sakınmamızı tavsiye eder.

Nahl Sûresi'ndeki 3 emir ve 3 yasak âdeta İslâm Dini'nin özünü ve ahlâkî esaslarını (ma'rûfu) ve nehiy ettiği hal ve hareketleri (münkeri) özetlemiştir.

*"Muhakkak ki Allah, adâleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*²⁶

Bu ayetten anlaşıldığına göre 3 emrin yapılmaya özen gösterildiği ve 3 yasağın da terkedildiği toplumlar, huzurlu toplumlar ve bu emirler ve yasaklar doğrultusunda yaşayan kişiler de huzurlu şahsiyetler hâline gelecektir. Fert, içsel olarak tutarlı ve toplum kendi üyeleriyle eş güdüm içinde çalışan bir bedeninin organları gibi insicamlı, huzurlu bir yaşam şekli olan ideal bir toplum modeli hâline gelmiş olacaktır. Böylece hem fert ve toplum birbirinden razı hem de Allah hepsinden razı olacaktır. Bir nev'i eğitimin ama hedeflerinden birisi olan "Kazan Kazan Prensibi" 'nde ifade edildiği veçhile hem insan hem toplum kazanmış olacaktır. Bu da ahlâkları bir fertler ve ahlâkları bir toplum sayesinde gerçekleşecektir.

Kur'ân-ı Kerim, ma'rûfu emreden, münkerden men eden topluluğun, insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı bir topluluk olduğuna vurgu yapar: "*Sizden, hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kuruluşa erenlerdir.*"²⁷ Bu toplumun ma'rûfu emreden, münkerden men eden toplum olduklarını da ifade eder: "*Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız...*"²⁸ Bu ayetten hareketle: "Hayırlı bir ümmet olmanın temel şartının iyiliği emir, kötülükten sakındırmak." olduğunu söylememiz mümkündür. Öncelikle ferdin ve diğer insanların güzel ahlâkları olmasını sağlamak için ferdî ve toplumsal bazda mücadele verip, ahlâkları olmayana da ahlâkları olmaya davet etme, güç yetirebildiği kadarıyla bu konularda fertlere yardımcı olmaya gayret sarf etmek gerektiği kanaatindeyiz.

26 Nahl, 16/90.

27 Â-i İmrân, 3/104.

28 Â-i İmrân, 3/110.

İsmail Lütfi Çakan ise bu ayeti şöyle izah etmiştir: “Ayetin açıkça ortaya koyduğu gibi Müslümanlar, sayılan vasıfları gereği “en hayırlı ümmet” olma meziyet ve sorumluluğuna sahiptirler. Bu hayırlılık, genelde ve ümmet bütünlüğüne yöneliktir. Fert fert her müslümanın muhtelif yönlerden hayırlı, kârlı ya da zararlı olması ise, daima mümkündür...”²⁹ Ferdin ve diğer müslümanların refahı ve selameti için birlik ve beraberlik şuurunu diri tutmak için hem ferdin hem de toplumun üzerine düşen sorumlulukları yapmaları gerekmektedir.

1.2. Kur’ân Davranışlarının Kötülüğü (Ahlâksızlık) Yüzünden Helâk Olan Kavimlerden Örnekler Verir

Davranış ilmi olan Ahlâkın sadece iyi davranış veya huy olarak nitelendirilmesinin ve bu vasfı taşıyan kişiye ahlâksız denilmesinin doğru bir niteleme olmadığı şöyle ifade edilmiştir: “Ahlâk, sadece iyi huylar ve kabiliyetler manasına gelmez. Kelimenin asıl manası ile iyi ve kötü huyların hepsine birden ahlâk denir. Buna göre ahlâksız insan yoktur, iyi veya kötü ahlâklı insan vardır.”³⁰

Kur’ân-ı Kerim, ahlâkı ve davranışları bozuk kavimlerden örnekler vererek onların bu hareketlerinden kendilerine gönderilen peygamberlerin uyarılarına rağmen vazgeçmediklerini bu hareketlerinde ısrar etmelerinden dolayı ise helâk olduklarını beyan eder. Biz burada bu örneklerden iki tanesiyle iktifa edeceğiz.

“Lût’u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: “Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuşşu mu yapıyorsunuz?”³¹ ayetinde ifade edildiği veçhile Lut (a.s) kavminin daha önce hiçbir toplumun yapmadığı çirkin bir davranış yani ahlâksızlığı irtikab ettiklerinden dolayı helak olan kavimlerden biri oldukları göz önüne alınarak bu tür ahlâka mugayir davranışları irtikâp edenlerin de her dönemde: “Biz de Onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalanlardan oldu. (kâfirlerden oldu) Geriye kalanların üzerine (taş) yağmuru yağdırdık ki suçluların sonunun nasıl olduğuna bak.”³² Ayetinde ifade edildiği gibi Allah’ın azabıyla karşı karşıya kalacakları unutulmamalıdır.

Hz. Şuayb’ın (a.s.) kavminin ise: “...Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”³³ “Ama onu yalanladılar. Bunun üzerine onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Gerçekten o gün, azabı büyük bir gündü.”³⁴ ayetinde helâk olmalarını hazırlayan sebeplerin ölçü ve tartıda hile yaptıkları ve ahlâka mugâyir davranış sergilediklerine vurgu yapılmıştır.

29 Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler*, İstanbul, Erkam Yay., 1990. s. 221.

30 DİB, *İslâm ve Toplum*, c.II, s.494..

31 *A'râf*, 7/81.

32 *A'râf*, 7/83-84.

33 *A'râf*, 7/85.

34 *Şuarâ*, 26/189.

Kur'ân-ı Kerîm'in bizlere sunduğu bu gibi hâdiselerden ibret alan kişi ve toplumlar, kendilerinin ve toplumların kurtuluş reçeteleri olmaya namzet, sağlıklı, huzurlu bir yaşam modelinin en güzel örneklerini teşkil etmekte ahlâklı bir toplum inşasında mühim bir rol oynamakta, bir nev'i katalizör vazifesi ifa etmektedir.

1.3. Kur'ân Güzel Örnek (Model) Olarak Hz. Muhammed'in Ahlâkını Sunar

Kur'ân-ı Kerîm, bizlere Peygamberimizden (s.a.s.) önce de bazı güzel örnek veya kötü örnek davranış modellerini zikretmiştir. Şahsiyet olarak Hz. Meryem ve Firavun'un hanımının iyilere örnek (ahlâk-ı hasene) olarak takdim edilmesi bu tür ahlâkın Kur'ân'daki yerini ve önemini ortaya koyar. Ahlâk-ı seyyie olarak tavsif edilen kavimlerin ise peygamberlerinin çağrılarına ve ikazlarına aldırmayarak daha dünyada hak ettiklerinin karşılığını gördüklerini ve yaptıklarının kendilerine fayda vermediğini, ahlâkî vasıflarını kaybetmiş ahlâk-ı seyyieye dalmış kişilerin Hz.Nûh'un (a.s.) oğlu ve hanımı Hz. Lût'un (a.s.) hanımı gibi Peygamber eşi veya oğlu da olsa kaybedenlerden ve helak olanlardan olduğunu unutmamak gerekir. Hz. Nûh'un oğlunun ve eşinin kendilerine yapılan çağrıya uymayarak tufanda helak olduğunu ve Hz.Lût'un (a.s.) eşinin çağrıya kulak asmayıp ihanet ettikleri için Cehennemlik olduğunu ifade eden: *"Allah, inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O: "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti. Mahrem yerini korumuş olan İmran kızı Meryem de bir misaldir. Ona ruhumuzdan üfle miştik; Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti; o, Bize gönülden itaat edenlerdendi."*³⁵ ayetler ahlâk-ı haseneye ve ahlâk-ı seyyie verilen en güzel misallerdir.

Allah Teâlâ, kullarını iyiliklere ve güzelliklere yönlendirmek, kötülüklerden de sakındırmak için hem üstün bir ahlâk üzere yaratılan ve hem de kendi şahsında güzel örnekler olan Hz. Muhammed'i (s.a.s.) model olarak bizlere takdim etmiştir. Bu örneklerden bazılarını zikrederim:

1.4. Kur'ân Peygamberimizin Güzel Ahlâkının Över ve Şahsında Bulunan Güzel Ahlâk Örneklerine Vurgu Yapar

Yüce Allah, Peygamberimizin (s.a.s.) vasıflarından bahsederken: *"Şüphesiz sen yüce bir ahlâk sâhibisin."*³⁶ şeklinde tavsif etmiş, Seyyid Kutub, bu âyetin tefsirinde şunları kaydetmiştir: *"Bu cümlede iki anlam vardır. Birincisi; insanları hidayete götürebilmek için katlandığın bütün bu eziyetler, yüksek ahlâk üzere olduğundandır. Aksi takdirde zayıf ahlâklı olan bir insan bunlara tahammül edemez. İkincisi Kur'ân'ın yanında sırf senin bu yüksek ve temiz ahlâkın, kâfirlerin sana delilik ithamlarında bulunmalarına karşı açık bir delildir. Onların bu*

35 Tahrîm, 66/11-12.

36 Kalem, 68/4.

ithamları tamamen mesnetsiz bir yalandır. Çünkü yüksek ahlâkla delilik bir arada bulunamaz. Deli aklî dengesini kaybetmiş kimsedir. Öte yandan bir kimsede bulunan yüksek ahlâk, o kişinin sağlam bir akıl ve fitrata sahip olduğunun ve zihnî dengesinin gayet yerinde olduğunun delilidir. Rasûlullah'ın ahlâkî meziyetlerinin Mekkeliler tarafından çok iyi bilindiği malum. Aslında buna işaret etmek yeter. Mekke'de bulunan her akıl sâhibi insan Peygamber (s.a.s.) gibi yüksek ahlâk sâhibi bir kimseye mecnun demenin ne kadar hayasızlık olduğunu düşünmek zorunda kalacaktır. Bu beyhude ithamlar en sonunda Peygamber'e (s.a.s.) değil bilakis kendilerine zarar verecektir. Muhalefetlerinin şiddetinden muhâkemelerini kaybederek Hz. Muhammed (s.a.s.) gibi bir insanı böyle şeyle itham ediyorlardı ki bunu hiçbir akıl sâhibi düşünemezdi bile. Enteresandır bugünde kendini araştırmacı ve bilim adamı sanan bazı kimseler Peygamber (s.a.s.) için saralı ve cinli ithamında bulunmaktalar. Kur'ân-ı Kerim, dünyada her yerde kolayca elde edilebilir. Öte yandan Rasûlullah'ın sîreti, hayatı da en ince ayrıntısına kadar yazılı olarak her yerde mevcuttur. Herkes inceleyebilir. Kur'ân gibi emsâli olmayan bir kitap getiren ve yüksek ahlâka sahip olan Hz. Muhammed'i akıl hastalığı ile itham eden kişi ancak O'na muhalefetinin şiddetinden yapar bunu. Aklını ve muhâkeme gücünü kaybetmiş bir insan O'na karşı bu tür iddialarda bulunabilir."³⁷

Yüce Allah, Peygamberimizin (s.a.s.) bize karşı hisleri ve bizlere merhametini ifade eden: "*Ant olsun size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, mü'minlere karşı şefkat ve merhamet doludur.*"³⁸ ayetinin yanında Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için usve-i hasene (güzel örnek) olduğu: "*And olsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Rasûlullah güzel örnektir.*"³⁹ ayetiyle de beyan edilmiştir. Ayetin tefsirinde ise şu ifadeler yer verilmiştir:

"İnsanlar, dünyada amaçlarına ulaşabilmek için uygun örnek ve rehberler edinirler, bunların yollarını izleyerek, tavsiyelerine uyararak hareket edip, istediklerini elde etmeye çalışırlar. Allah'a iman edip O'nun rızasını isteyen, ahirette lütfedeceği emsalsiz nimetlere mazhar olmayı uman ve daima ahiret sevgisiyle yaşamak isteyen insanlar için eşi bulunmaz örnek, O'nun sevgili kulu, elçisi rahmeti, şâhidi, müjdecisi, davetçisi, ışığı olan Muhammed Mustafa'dır. O'nun örnekliği sadece Hendek Savaşı'ndaki davranışları değil, mü'minlerin bütün hayatlarında geçerlidir."⁴⁰

37 Seyyid Kutub, *Tefhîmü'l-Kur'ân, (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (terc. Kayani, Muhammed Han ve dğr.) İstanbul, İnsan Yay., 1987, c.VI, s. 392-393.

38 *Tevbe*, 9/128. Bu âyetin tefsirinde şu ifadeler yer verilmiştir: "Hz. Muhammed bir insan olarak içimizden biridir fakat Cenâb-ı Allah, O'nu vahiy alma ve peygamberlerin sonuncusu olma mertebesiyle onurlandırmıştır." Bkz. Karaman, Hayrettin ve dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2003, Ankara, c.III, s.97.

39 *Ahzâb*, 33/21.

40 Karaman, Hayrettin ve dğr, *age*, c. IV, s. 344.

1.5. Kur'ân Güzel Örnek (Rol Model) Olarak Hz.Muhammed'in Ahlâkını Sunar

Allahu Teâlâ, kullarını iyiliklere yönlendirmek kötülüklerden de sakındırmak için hem mükemmel bir Ahlâk üzere yaratılan ve kendi şahsında güzel örnekler olan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ahlâkını: "*Sen, Yüce bir ahlâk üzeresin.*"⁴¹ ayetiyle tavsif etmiş, Peygamberimiz de kendisindeki ahlâkın Yüce Allah tarafın verildiğini: "*Rabbim beni terbiye etti, ne güzel terbiye etti.*"⁴² sözünü ifade etmiştir. Dolayısıyla Peygamberimizin ahlâkının kaynağı ilâhîdir. Her hangi bir eğitim sayesinde gelişmiş bir durum değildir. Onun, Kur'ân'daki emirleri yapıp, nehiylerinden kaçması, ahlâkının kaynağı olduğuna göre yine ilâhî kaynaklı bir ahlâk karşımıza çıkmaktadır.

Peygamberimizin ahlâkının güzel ahlak (usve-i hasene) olduğu: "*And olsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Rasûlullah (Allah'ın Elçisi) en güzel örnektir.*"⁴³ ayetiyle beyan edilmiştir.

Cemâluddîn Ebû'l-Haccâc el-Mizzî (ö.742/1341) ise Peygamberimiz'in (s.a.s.) vasıflarını zikrederken: "Allah, ahlâkların en mükemmellerini, davranışların en güzellerini O'nda toplamıştır."⁴⁴ değerlendirmesini yapmıştır.

Kur'ân'da Usve-i hasene olarak takdim edilen bu model, toplum tarafından örnek alınacak bir nev'i rol model konumunda olacaktır. Ancak Hz. Muhammed'in (s.a.s.) güzel ahlâk timsâli olduğunu kavrayamayan ve içselleştiremeyen bazı gençler, sanatçıları, artist ve akristleri rol model almakta ve dizilerde ve filmlerde kendilerine rol model olarak takdim edilen insanları taklit edebilmektedirler. Bu ise gerçek rol modellerle takdim edilmeye çalışılan rol model arasındaki tezatları kavrayıp rol model olan şahsiyetin davranışlarının bilinmesiyle vuzuha kavuşabileceği düşüncesindeyiz.

2. HADİSLERDE AHLÂK DİN İLİŞKİSİ

İslâm'ın ilk yüzyılında Ahlâk tamamen dinî ilke ve kurallara dayanmaktaydı. Bütün Müslümanlar Kur'ân'ın emrine uyarak hayatlarını Hz. Peygamber'in getirdiği öğretilere göre düzenlemenin gerektiğine inanmışlardı. Yaklaşık II. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan yeni durumlar karşısında az çok farklı Ahlâk anlayışları doğmakla birlikte, temelini Kur'ân'dan alan ve Hz. Peygamber ile ashâbın hayatlarında şekillenmiş olan geleneksel İslâm Ahlâkı'na bağlılığı

41 Kalem, 68/4.

42 Celâluddîn b. Ebu Bekir es-Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezir*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990. c. I, s. 25. (h.no: 25); Alaaddin Ali el-Muttakî b. Husâmuddîn el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl, fî Suneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, V.bs., Müessesetu'r-Risâle, 1985, Beyrut, c.XI, s. 406. (h.no:31895) (Abdulkerim b. Muhammed) es-Sem'âni (ö.562/1166) *Edebu'l-İmlâ ve'l-İstîmlâ* adlı kitabında Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö.32/653) nakletmiştir. Celâluddîn b. Ebu Bekir es-Suyûtî, *age*, c. I, s. 25.

43 *Ahzâb*, 33/21.

44 Cemâluddîn Ebû'l-Haccâc Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1983-1992, c.I, s.233.

ilke edinen anlayış da varlığını sürdürdü ve genel olarak ahlâka veya bu alanın özel konularına dair eserlerden oluşan zengin bir Literatür meydana geldi. Daha çok Hadis ve Fıkıh âlimleri tarafından yapılan bu yöndeki ahlâk çalışmalarının başlangıcını hadislerin tasnif dönemine kadar götürmek mümkündür. Nitekim *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere bütün Hadis mecmualarında "*Kitabu'l-Edeb*", "*Kitabu'-Birr*" *Kitabu'l-Husnu'l-Hulk*" gibi başlıklar altında özellikle ahlâk hadislerini ihtiva eden bölümler bulunur. el-Buhârî'nin (ö.256/870) *el-Edebu'l-Müfred*'i⁴⁵, Abdullah b. Mübârek'in (ö.181/797) *Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Rekâik*'i⁴⁶ gibi yalnızca ahlâka dair hadis ve haberlerden oluşan eserler yanında İslam Kültür Tarihi boyunca devam eden *Kırk Hadis Külliyyâtı*'nın başta gelen konuları da ahlâkidir. Fıkıh Kitaplarındaki amelî ahlâk konularıyla Tefsir İlminde "*Ahkâmu'l-Kur'ân*" türündeki eserlerde ahlâkla ilgili konuların varlığına da işaret etmektedir.⁴⁷

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ahlâk ve din ilişkisi yanında hadislerde ahlâk ve din ilişkisi nasıl olduğu ele alınacak ve bu hususta bazı dikkat çekici örnekler verilecektir.

2.1. Peygamberimizin Güzel Ahlâkı

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kur'ân-ı Kerim'in emirleri ve yasakları doğrultusunda hayatını sürdürüyordu. O'nun ahlâkıyla ahlâklanan Ashâb-ı Kiram da O'nun güzel ahlâk modellerini hayatlarına tatbik ediyorlardı. Hatta nazil edilen ayetleri hem hıfz ediyor ezberledikleri ayetleri yaşamadan diğer ayetlere geçmiyor Kur'ân ahlâkıyla ahlaklanmaya özen gösteriyorlardı. Putlara tapan, kız çocuklarını diri diri toprağa gömen, kadınları bir ticaret metaı gibi satan bu insanlar yeryüzünde emsali görülmemiş bir medeniyet kurmuşlardır. Bedevî bir toplumun fertlerini medenî hale getiren bu durum, Peygamberimizin ilk muallimi olduğu Ashâb-ı Suffa'da onları eğitmiş, öğretmiş, terbiye etmiş olmasından kaynaklanıyordu. Peygamberimizden güzel ahlâk ve edeb örneklerini öğrenen sahâbiler de fethedilen yeni beldelerde güzel ahlâk ve edep örnekleri sergilemişlerdir.

M. Motgomery Watt (ö.1427/2006), Peygamberimizin ahlâkını ve edebini ölçü alan Sahâbe-i Kirâm'ın başarısını şöyle özetlemiştir: "Küçük topluluk, kendi dinî inançları ve uygulamalarını çok ciddiye aldı."⁴⁸

Burhanettin Tatar konuyla ilgili şu yorumu da dikkat çekicidir: "Görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân ve hadis metinleri, Hz. Peygamber zamanında ortada cereyan eden olaylarla canlı ilişki içinde anlamını açığa çıkaran, yani olayları anlamı ile

45 *Müslüman'ın Edeb ve Ahlâkı* başlığı altında Râuf Pehlivan tarafından tercüme edilmiş, Motif Yayınları tarafından 1 cilt halinde 2012 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

46 Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Kitabu'z-Zuhd'u*, Mehmet Emin İhsanoğlu tarafından tercüme edilmiş 2 cilt halinde, İz Yayınları tarafından 1993 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

47 Çağırıcı, Mustafa, "Ahlak" mad. c. II, s. 1.

48 M. Motgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, (çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel), Ankara, AÜF Yay., 1986. s.106.

kaynaşarak kendi anlamını ifşa eden metinlerdir. Bu nedenle Ashâb, Kur'ân'ı anladığında aynı zamanda etrafında olan olayları da anlamaktaydı. Bu bakımdan Kur'ân ve hadis metinlerinin anlamı, aynı zamanda olaylar içinde var olmaya devam eden ve yeni varlık tarzlarını kazanan insanlardan bağımsız değildir...⁴⁹

Babanzâde Ahmed Naîm (ö.1353/1934) ise Peygamberimizin güzel ahlâkını şöyle takdim etmiştir: "Rasûlullah'ın en yüksek seciyesi, doğruluğu ve bütün insânî faziletleri nefsinde cem etmiş bulunmasıdır... Peygamberimiz, hilâten ve ahlâken en yüksek bir fitratta idi... Muhâlif, muvâfık bütün kavmin itiraf ve tasdik ettiği bir hakikattir ki Rasûlullah, ne câhiliyet ve ne de İslâm Devri'ne ait hayatı müddetinde hilâf-ı hakikât bir söz söylemiş değildir. O'nun sözünden, özünden ve her türlü hal ve hareketinden herkes emin idi. Bu cihetle kavmi tarafından Cahiliyet Devri'nde el-Emin lakabı verilmiş ve en mühim ve müşkilkabâil nizâ ve ihtilaflarında hakem nasp olunarak kanlı ihtilafların muslihâne önü alınmıştır. Bu derecede sadakat ve emniyeti hâiz olan bir zâtın nübüvveti ve Allah tarafından mülhem olarak tebliğ ettiği adlı, ahlâkî umdeler bu suretle kabul edilmek icab eder."⁵⁰

en-Nevvâs b. Sem'ân'dan rivayet edilen⁵¹ hadise göre bir adam Allah Rasûlüne iyilik ve kötülükten sordu. Allah Rasûlü (s.a.s.) "*İyilik güzel ahlâktır. Kötülük ise nefsinin tırmalar ve insanların bilmesini istemediğin şeydir.*"⁵² buyurdu. Hadisin yorumunda İsmail Hakkı Ünal: "Dinimizde iyi ve kötü olan şeyleri bilmenin yolları Kur'ân, Sünnet ve akıldır." vurgusunu yapmış⁵³sunları kaydetmiştir: "İyiliğin ne olduğu sorusunu Sevgili Peygamberimizin dilinde "*İyilik, güzel ahlâktır.*"⁵⁴ karşılığını bulmuştur. Başta verdiğimiz hadise benzer sözlerinde ifade ettikleri bu tanımlama, Kur'ân'la birlikte düşünülürse, başta iman esasları olmak üzere, bütün ahlâkî güzellikleri, hayırlı iş ve amelleri, iyi niyet ve olumlu tutumları içinde barındırmaktadır.

Yüce Allah, Peygamberimizi tavsif ederken: "*Ve elbette sen, yüce bir ahlâk üzeresin.*"⁵⁵ buyurmuştur. O, ahlâkıyla "Muhammedu'l-Emîn" olmuş ve bu ahlâkıyla "*Âmelelere rahmet olarak gönderilmiştir.*"⁵⁶ O güzel ahlâkıyla insanları etrafında toplayabilmiş⁵⁷ kısa zamanda pek çok kimsenin kalbini İslâm'a

49 Saruhan, Müfit Selim (Editör), *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, Grafiker Yay., Ankara, 2013, s. 33-34.

50 Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdullatif ez-Zebidi, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, (Terc. Babanzâde Ahmed Naîm, Kâmil Mirâs, Ankara, Emel Matbaacılık, 1980, VI. Bs. c. IX, s. 287.

51 Hadis, Musâ b. Abdurrahmân el-Kindî el-Kûfî>Zeyd b. Hubâb>Muâviye b. Sâlih>Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadremî> Babası>en-Nevvâs b. Sem'ân tarihiyle rivayet edilmiştir. Bkz. Muhammed b. İshâk et-Tirmizî, *Sünen, Zühhd*, 52, (Tah. Kemâl Yûsuf el-Hût), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.

52 et-Tirmizî, *Sünen*, Zühhd, 52

53 Ünal, İsmail Hakkı, *40 Hadis 40 Yorum*, Ankara, DİB Yay., Ankara, 2012, s.53.

54 Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, Birr,14.

55 *Kalem*, 68/4.

56 *Enbiya*, 21/107.

57 *Â-i İmrân*, 3/159.

ısdırmış, asla kin gütmemiş, düşmanlarını bile affetmiştir.⁵⁸ O, yüce Ahlâkiyla, bütün ömrü boyunca kötülüklerden ve nefsanî zaafardan uzak kalmıştır. Çünkü O, diğer peygamberlerin de kavimlerine talim ede geldikleri “ahlâkî güzellikleri” tamamlamak için gönderilmiştir.”⁵⁹

2.2. Peygamberimizin Tavsif Ettiği Mü’minin Güzel Ahlâkı (İdeal İnsan Modeli)

“İdeal İnsan Modeli” ifadesi ütopya mıdır? Gerçekten ideal insan olmak için neler gereklidir? gibi sorular sormamız mümkündür. Ancak Peygamberimizin (s.a.s.) vurgu yaptığı ideal insan örneği, ahlâklı insan örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

İdeal İnsan Modeli, sadece kişinin davranışlarının güzelleşmesine katkıda bulunmakla kalmayacak toplum tarafından da örnek alınacak bir nev’i rol model konumunda olacaktır.

“Allah Rasûlüne samimî bir iman ile inanmış bir mü’minin bu iman ile aydınlanmış aklı ve kalbi de kendisi için kılavuzdur. Bu kılavuz, Kur’ân ve Sünnet’te açıkça yer almamış konularda ona rehberlik yapacak yolunu aydınlayacaktır. On beş asır öncesinin sade yaşantısıyla, insanı şaşkına çeviren günümüzün karmaşık hayatı karşılaştırıldığında, dinî kaynaklarda yer almayan binlerce yeni olgu ve olay karşısında mü’min, basîret ve ferâsetiyle iyi ve kötüyü ayırmakta zorluk çekmeyecektir. Modern hayatın kompleks yapısının doğurduğu ilişkiler yumağından, Sevgili Peygamberimizin tavsiyesiyle kalbine danışarak, kirlenmeden çıkabilecektir. Çünkü mü’minin kalbi Allah’ın nazargâhıdır. Kalplerde olanı bilen⁶⁰, yaratıcısına karşı takva bilinciyle donanmış olan mü’minin kalbi, kötü ve çirkine, yalan ve yanlışla geçit vermeyecek, bunu zorlayan da sürekli yanıp sönen sinyal ışıkları gibi uyaracaktır. İşte ahlâkı, hukûktan daha kapsamlı ve temelli kılan bu manevî yaptırımdır. Hukûk, asgârî ahlâktır.”⁶¹ Diyenler, ahlâkın, insanla ayakta duran ve onun iradesiyle yaşayan bu geniş anlamına işaret etmişlerdir. Hukukta yaptırımı olmayan, yalan, gıybet, haset, cimrilik, vefâsızlık, ikiyüzlülük gibi pek çok kötü huy ve davranışın uhrevî yaptırımını çok iyi bilen mü’min, iyi insan olmanın yolunun nereden geçtiğini de çok iyi bilmektedir. O halde Peygamberimizin (s.a.s.): “Güzel ahlâk, güler yüzlü olmak, iyilikleri yaymak ve eziyetlere engel olmaktır.”⁶² “ve “İmanı olgun olan mü’min, ahlâkın en güzel olanıdır.”⁶³ “Nerede olursan ol Allah’a karşı gelmekten sakın; Yaptığın kötülüğün

58 Mekke’nin Fethi’nde amcası Hz. Hamza’yı katlettiren Hind’i, katleden Vahşi’yi dahi affetmesi O’nun ahlâkı, affediciliği, kin tutmaması ve merhameti konusunda en güzel örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

59 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Çağrı Yay., İstanbul, 1413/1992. Hüsnü’l-Huluk, 8; Ünal, İsmail Hakkı Ünal, *40 Hadis 40 Yorum*, DİB Yay., Ankara, 2012, s. 54.

60 *İsrâ*, 17/25.

61 Ünal, İsmail Hakkı, *age*, s. 55.

62 et-Tirmizî, *Sünen*, el-Birr ve’s-Sıla, 62.

63 Ebû Dâvud, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Sünne, 14; Ünal, İsmail Hakkı, *age*, s. 55.

*ardından bir iyilik yap ki bu onu yok etsin. İnsanlara karşı güzel ahlâkın gereğine göre davran.*⁶⁴ hadislerinde beyan buyrulduğu gibi ideal insan modeli oluşturmak için her şeyden önce güzel ahlâklı olmak esastır.

Medine Sözleşmesi olarak tarihe geçen vesikada da güzel ahlâkın temeli oluşturan ve mü'minlerin en önemli özelliklerinden biri olarak tavsif edebileceğimiz takvaya vurgu yapılırken ahlâksızlıklar karşısında takva sâhibi mü'minlere nasıl davranacakları konusunda rehberlik edebilecek bir ilkeye şöyle vurgu yapılmıştır: "Takvâ sahibi mü'minler⁶⁵, kendi aralarında saldırgan ve haksızlık ederek bir cürüm yapmayı tasarlayan yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklı/fitne fesad çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır."⁶⁶

Medine Vesikası'nda da vurgu yapılan Takvâ ahlâkın en zirve noktası ve faziletlerin üstünüdür. Zira Yüce Allah sizin en mükerreminiz takvaca en üstün olanınızdır.⁶⁷ buyurarak bunu beyan etmiştir.

Bugün gençler sanatçıları, artist ve akristleri rol model almaktadır. Zira dizilerde filmlerde bu insanların yaşam tarzlarına özendirecek sahneler ağırlıktadır. Bu sahnelerden etkilenen gençlerimiz maalesef dinî ve ahlâkî değerlerin önüne da para ve şöhreti koymaya çalışmaktadır. Bu da gençlerin lüks içinde yaşamayı, erdemli ve ahlâklı yaşamaya tercih etmelerinin sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. GÜNÜMÜZ İNSANINA GÖRE DİN AHLÂK İLİŞKİSİ

Kur'ân-ı Kerîm ve Hadisler muvâcehesinde sin ve ahlâk ilişkisini ele aldıktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığının *Dinî Hayat* adı altında yapmış olduğu anketten bugünkü insanımızın dinle ahlâkî bağdaştırıp bağdaştıramadığının birer göstergesi olması ve günümüz insanın din ve ahlâk ilişkisine ışık tutması açısından 2014 yılında yayınlanan anketteki verileri zikretmemizin de faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız.

64 et-Tirmizî, *Sünen*, el-Birr ve's-Sıla, 55.

65 "Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar." Şeklinde ifade edilmişlerdir. Ağırakça, Ahmet, *Dünyanın İlk Anayasası Medine Vesikası*, İstanbul, Derin Tarih Kültür Yay., Strateji Matbaası, İstanbul, 2016. s.38.

66 Ağırakça, Ahmet, *age*, s. 37.

67 *Hucurât*, 49/13.

147. Temel Niteliklerine ve Ahlâk ile Dinî İnanç ilişkisine dair kanaatine göre kişi oranı

Ahlâklı olduğum sürece neye nasıl inandığım o kadar önemli değildir.

Temel Nitelikler	Toplam	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikri yok	Cevap vermeyen
Toplam	100	20,9	8,9	64,2	4,9	1,1
Yerleşim						
Kent	100	21,3	9,6	63,6	4,2	1,3
Kır	100	19,6	7,1	64,9	5,7	0,5
Cinsiyet						
Erkek	100	21,2	9,7	63,9	4,1	1,1
Kadın	100	20,5	8,2	64,6	5,7	1,1
Yaş Grubu						
18-24	100	20,0	8,8	67,2	3,4	0,6
25-34	100	19,7	10,6	64,4	4,2	1,1
35-44	100	21,2	9,1	64,1	4,4	1,2
45-54	100	22,5	7,6	63,8	5,1	1,1
55-64	100	23,0	8,8	61,3	5,5	1,3
65+	100	19,2	7,1	63,9	8,6	1,2
Eğitim Durumu						
Okur-yazar değil	100	19,5	6,9	62,9	9,4	1,3
Bir okul bitirmede	100	20,0	6,4	66,6	6,6	0,4
İlkokul	100	21,0	7,8	65,2	5,2	0,9
İlköğr/Ort	100	20,1	8,3	66,4		
Lise/Mes Lisesi	100	21,9	10,3	63,1	4,2	1,0
2 veya 3 yıllık Y. Okul	100	20,4	11,3	63,6	3,5	1,2
Lisans veya üstü	100	21,8	14,7	59,2	2,3	2,1
Çalışma Durumu						
Çalışan	100	20,9	10,7	62,9	4,3	1,2
Çalışmayan	100	20,8	7,7	65,2	5,3	1,0
Medeni Durumu						
Bekâr	100	21,3	10,3	63,5	4,0	0,9
Evli	100	20,8	8,7	64,8	4,7	1,1
Dul	100	20,7	7,9	60,6	9,0	1,8

Ülkemizde ahlâklı olduğu sürece, neye, nasıl inandığının o kadar önemli olmadığı belirtenlerin oranı % 20,9 iken bu görüşe kısmen katıldığını belirtenlerin oranı % 8,9, katılmadığını belirtenlerin oranı ise % 64,2, bu hususta fikri olmadığını belirtenlerin oranı ise 4,9'dur.⁶⁸

Sonuç olarak, günümüz *ahlâk ve iman ilişkileri* konulu kamuoyu araştırmalarından oluşan veriler (data) ışığında toplumumuzun ahlâkî gelişimin dinamiklerine katkı koyabilmek için öncelikle Ahlâk Eğitimi yanında Değerler Eğitimi de ihtiyaç hâsıl olmaktadır. Ahlâk ve Değerler Eğitimi ilkokuldan üniversiteye kadar her kademede verilmelidir. Ahlâk ve Değerler Eğitimi almayan hiçbir kimseyi devlet kademelerinde göreve atanmamalıdır. Zira öncelikle kendi varlığının ve değerlerinin farkında olmayan bir kişinin değil devlete kendisine dahi faydası olamaz.

Temel Niteliklerine ve Ahlâk ile Dini İnanç ilişkisine dair kanaatine göre kişi oranı (İBBS, 1. Düzey)

Ahlâklı olduğum sürece neye nasıl inandığım o kadar önemli değildir.

İstatistikî Bölgeler	Toplam	Katılıyorrum	Kısmen Katılıyorrum	Katılmıyorrum	Fikri yok	Cevap vermeyen
TR Türkiye	100	20,9	8,9	64,2	4,9	1,1
TR İstanbul	100	19,8	11,3	61,9	4,7	2,4
TR2 Batı Marmara	100	25,1	12,0	54,5	8,1	0,4
TR3 Ege	100	27,7	9,0	55,7	7,0	0,7
TR4 Doğu Marmara	100	19,6	7,7	69,2	2,1	1,4
TR5 Batı Anadolu	100	17,3	5,4	73,5	2,6	1,2
TR6 Akdeniz	100	29,8	11,7	51,7	6,1	0,7
TR7 Orta Anadolu	100	18,3	13,6	64,7	3,1	0,3
TR8 Batı Karadeniz	100	14,6	6,6	69,8	7,9	1,2
TR9 Doğu Karadeniz	100	9,2	5,6	75,3	9,7	0,2
TRA Kuzey Doğu Anadolu	100	27,9	2,5	63,3	6,0	0,2
TRB Orta Doğu Anadolu	100	16,5	7,9	69,9	4,5	1,3
TRC Güney Doğu Anadolu	100	13,4	5,9	79,2	1,4	0,1

68 Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, DİB Yay., Ankara, 2014, s.190.

Ahlâklı olduğu sürece neye, nasıl inandığının o kadar önemli olmadığı görüşüne katılanların % oranı bölgeler bazında değerlendirildiğinde, Akdeniz Bölgesinde oranın % 29,8 ile en yüksek, Doğu Karadeniz Bölgesinde ise % 9,2 ile en düşük oran olduğu görülmektedir.⁶⁹

Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Atatürk Araştırma Merkezi'nin ortaklaşa düzenlediği Eğitimde Gelecek Arayışları Uluslararası Sempozyumda sunduğumuz tebliğimizde de :“Öğrenciler genelde ahlâk, din, dinî değerlerimiz, hoşgörü, millet, saygı, vatan, bayrak gibi genelde aynı millî ve manevî değerlere vurgu yapmışlardır. Bu açıdan bu kavramların hem fert hem de toplumun dinamikleri açısından değerleri bir kez daha ortaya çıkmıştır.” şeklinde ahlâk, din ve değerlerin birbiriyle ilişkilerinin önemine dair bir sonuç elde etmiştik.⁷⁰

Sonuç

İslâm'da Ahlâk, Kur'ân-ı Kerim'in ve hadislerin muhtevisiyatından ortaya çıkarılan prensipler manzumesidir. Öncelikle Kur'ân'da ahlâk-ı hasene olarak tavsif edilen kavimlerin iyi davranışları sebebiyle dünyada zilletten kurtulup, Allah'ın nimetlerine kavuştukları ve ahirette ise O'nun Cennetini ve Cemâlini görme şerefine kavuşacaklarını haber veren ayetlerle beyan edilmektedir. İslâm'da hem methedilen hem zemmedilen ahlâk örneklerinin birer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iyi ve kötü insan örnekleri her dönemde karşımıza çıkmaktadır. “Sû-i emsâl, mîsâl olmaz.” fehvasınca ancak ibret dersi olabilir. Bu yüzden her dönemde ahlâkını ve edebini koruyan insanlar taltif edilirken, edebe ve ahlâka mugayir hareket edenler de kinamaya ve horlanmaya mahkûm olmuşlardır.

Kur'ân'ı Kerim'in emrettiği ve yasak ettiklerinin yanında Hz. Âişe validemizin beyanı veçhile en güzel ahlâk örneklerini sinesinde barındıran ve Kur'ân Ahlâkı ile muttasıf bulunan Peygamberimizin (s.a.s.) emir ve yasaklarının gereğini yapmak ahlaklı bir insanın ana hedefi olmalıdır. Böyle erdemli bir zatın da Kur'ân ahlâkıyla ahlâklanması kaçınılmazdır. Bu ise hem fert hem de toplum bazında Kur'ân-ı Kerim'in içeriğini iyi okuyup, özümseyip içeriğini hayatlarına tatbik ile gerçekleşir.

İdeal insan modelinin oluşumu için hem Kur'ân hem de hadislerde iz düşümüne baktığımızda iyilikleri emreden, kötülüklerden yasak eden öncelikle bir toplumun inşası ile mümkün olabileceği göz ardı edilmemelidir. Gerçekten ideal insan olmak için gerekli olan her şey, Kur'ân ve Sünnet'te yer almaktadır. İdeal bir insan ve ideal bir toplum ise bu iki temel esasın içeriğini hayata geçirmekle mümkün olabilecektir. Bu idealleri hedef olarak önceleyen ve gereğini yapan fert ve toplumların yetiştireceği nesiller de ahlâklı, erdemli nesilleri yetiştirerek insanlığın huzur ve güven içinde yaşamasına katkı koyabileceklerdir.

69 Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, DiB, s.191.

70 Köycü, Erdoğan, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğrencilerinde Ahlâk ve Değerler Eğitimi Algısı, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2016, c.1, s.714.

İnsanın, öncelikle kendisinin toplumun huzur ve sükûnu için ahlâklı olması ve yaşamını da ahlâkî ilkeler doğrultusunda tanzim etmesi gerekmektedir. Ahlâklı bir insanın toplumdaki ahlâka mugâyir hâl ve hareket sergileyen kişilere karşı duyarsız kalmak bir tarafa Peygamberimizin (s.a.s.) tavsiyesi gereği: “Eğer o çirkin davranışı değiştirmeye gücü yetiyorsa eliyle değiştirmeye çalışması, gücü yetmiyorsa diliyle değiştirmeye gayret sarf etmesi, ona da gücü yetmiyorsa o davranışı yapana karşı imanin en zayıf derecesi de olsa kalben ondan nefret etmesi.” üzerine bir vazifedir.

Günümüzde toplumda değerlerin ve ahlâkî ilkeleri yerini para, mal, mülk, şöhret almış durumdadır. Bu özellikleri kol gezdiği ve ahlâk ve erdemden üstün tutulmaya yönelik bir toplumu ve bu toplumda meydana çıkan ahlâk dejenerasyon şu şekilde giderilebilir: Bir müfredat çerçevesinde okulların her kademesinde olmak üzere bu değerlerin ve ahlâkî ilkelerin detaylı olarak bilimsel verilerden de yararlanarak işlenmesi ideal bir neslin inşasında rol oynayaabilecek hiç olmazsa dejenerasyona bir nebze engel olabilecektir.

Ülkemizde ahlâklı olduğu sürece, neye, nasıl inandığının o kadar önemli olup olmadığı ile ilgili yapılan ankette Türkiye bazında Ahlâk Din ilişkisinin önemli olmadığını vurgulayanların oranı yaklaşık olarak % 1/5’lerde kaldığı göz önünde bulundurulduğunda Ahlâk ile Dinin birbirinden vazgeçilmez iki ana unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ahlâklı ve erdemli insanların oluşturduğu toplum ve dolayısıyla bu ilkeleri hedef alan toplumların zuhuru, dünyada kan, gözyaşı, açlık, yoksulluk, taassup, ırkçılık, şiddet vb. pek çok sıkıntıyı ortadan kaldıracağına güvenimiz tamdır.

Bugün de Peygamberimizin ashabını örnek alacak bizler için de Kur’ân-ı Kerim’i ezberlemenin yanında manasını anlama, özümseme ve hayatımıza naksetme sayesinde güzel ahlâk ve edep örnekleri sergileyen bir toplumun inşası mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Kur’ân-ı Kerim.

Ağırakça, Ahmet, *Dünyanın İlk Anayasası Medine Vesikası*, Derin Tarih Kültür Yay., Strateji Matbaası, İstanbul, 2016.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1413/1992.

Ahmed b. Hanbel, *Kitabu’z-Zuhd’ü*, (Terc. Mehmet Emin İhsanoğlu), I- II, İz Yay., İstanbul, 1993.

Alaaddin Ali el-Muttakî b. Husâmuddin el-Hindi, *Kenzu’l-Ummâl fi Suneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl*, I-XVIII, 5. Baskı, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1405/1985.

Bayraktar Mehmet Faruk, *Son Dönem Osmanlı Ahlâk Terbiyecileri ve Ahlâk Terbiyesi Tartışmalı İlmi Toplantı Bildirileri Açış Konuşması*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015. s. 12.

- Avcı, Necati, *Abdullah b. el-Mukaffâ Hayatı ve Eserleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:5, s. 456.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Edebu'l-Müfred*, (Terc. Müslüman'ın Edeb ve Ahlâkı Râuf Pehlivan Motif Yay., İstanbul,2012.
- Çağırıcı, Mustafa, "Ahlak mad.", *DİA*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1989. c. II, s. 1.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yay., İstanbul, 1411/1990.
- Ebû Dâvud, *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul,1413/1992.
- İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, trz.
- İslâm ve Toplum (İlmihâl II)*, DİB Yay., Ankara, 2006.
- Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, Ankara, 2003.
- Karlığa, Bekir, "İbn Fâtik mad.", *DİA*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul,1999. c. XIX, s. 482.
- Kaymakcan, Recep; Meydan Hasan, *Ahlâk Değerler ve Eğitimi*,2. Baskı, Dem Yay., İstanbul, 2016.
- Köycü, Erdoğan, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğrencilerinde Ahlâk ve Değerler Eğitimi Algısı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, Ankara, 2016, c. 1. s. 714.
- Köycü, Erdoğan, *Hz. Peygamberin (s.a.s.) Vasıfları*, Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi c.1,sayı:1 s. 105-117.
- Macmillian Contemporary Dictionary*, Abc Kitabevi, İstanbul,1988.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Çağrı Yay., İstanbul,1413/1992.
- el-Mizzî, Cemâluddîn Ebû'l-Haccâc Abdurrahmân b. Yûsuf *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut,1983-1992.
- Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul,1413/1992.
- Özön, Mustafa Nihat, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, ahlâk maddesi 3. Basım İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1983.
- Redhouse, English Turkish Dictionary*, Thiteenth Edition, İstanbul, 1986.
- Saruhan, Müfit Selim (Editör), *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, Grafiker Yay., Ankara, 2013.
- Seyyid Kutub, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (*Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*),(Terc. Kayani, Muhammed Han v.dğr.) İnsan Yay., İstanbul, 1987.
- es-Suyûtî, Celâluddîn b. Ebu Bekir *el-Câmiu's-Sağîr fi Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsmâ Sünen, Zühd,52, (Tah. Kemâl Yûsuf el-Hût), Dâru'l-Fikr, Beyrut,1408/1988.
- Türkiye'de Dînî Hayat Araştırması*, DİB Yay., Ankara, 2014.
- Ünal, İsmail Hakkı, *40 Hadis 40 Yorum*, DİB Yay., Ankara, 2012.
- Watt, M. Motgomery, *Hz.Muhammed Mekke'de*, (Çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel,) AÜİF Yay., Ankara, 1986.
- Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdullatif ez-Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, (Terc. Babanzâde Ahmed Nâim, Kâmil Mirâs, 6. Baskı, Emel Matbaacılık, Ankara,1980.

